

Mineke van Essen, **Wilhelmina Bladergroen. Vrouw in de eeuw van het kind** (Amsterdam: Boom, 2012, 381 pp., ISBN 978 94 6105 151 6); Maartje Hazenoot, **In rusteloze arbeid. De betekenis van Cornelia Philippi-Siewertsz van Reesema (1880-1963) voor de ontwikkeling van het onderwijs aan het jonge kind** (Dissertatie Groningen 2010; [Groningen: Grafimedia/Facilitair bedrijf, Rijksuniversiteit Groningen], 2010, x + 286 pp., ISBN 978 90 367 4264 1).

Deze recensie vestigt de aandacht op twee biografieën van vrouwen die een betekenisvolle rol hebben gespeeld in de Nederlandse pedagogie(k) van de twintigste eeuw. Het eerste boek is de biografie die Mineke van Essen, historisch-pedagoge en emerita hoogleraar genderstudies aan de Rijksuniversiteit Groningen, over Wilhelmina Bladergroen (1908-1983) schreef. Bladergroen was in haar tijd een van de weinige vrouwen die carrière maakten en de top van de maatschappelijke piramide bereikten. In 1999 kreeg ze een plaats in de top 50 van Nederlandse vrouwen die in de twintigste eeuw naam hadden gemaakt (13). Ze richtte in Amsterdam een gerenommeerd psychologisch-pedagogisch instituut op, stond aan de wieg van het Nederlands onderwijs voor kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden (de lomschool), werd hoogleraar orthopedagogiek in Groningen en verwierf landelijke bekendheid als kinderpsychologe. Het tweede boek is het proefschrift dat Maartje Hazenoot onder promotorschap van Van Essen en Alexander Minnaert maakte over Cornelia Philippi-Siewertsz van Reesema (1880-1963). Philippi, zoals ik haar verder zal noemen, was actief in de New Education Fellowship en verdiende vooral haar sporen als propagandiste van progressieve onderwijsmethoden in het Nederlandse kleuteronderwijs.

Bladergroen was bij leven een begrip in de wereld van de opvoeding en daarbuiten, de *Grande Dame* of 'koningin' van de Nederlandse pedagogiek (9, 15, 21). Haar geschilderde portret hangt tussen dat van beroemde Groningse hoogleraren in de portrettengalerij van de Senaatskamer. Het is een hommage waarop ze volgens collega's geen recht heeft; ze was niet eens gepromoveerd. Haar roem als praktijkvrouw contrasteerde met haar verguizing als professor. Precies dat spanningsveld tussen de heldin en haar antipode, 'de lastige dilettante met wie nauwelijks samen te werken viel', vormde voor Van Essen in eerste instantie de motivatie om Bladergroens biografie te worden (17).

Hoewel het archief van Bladergroen zelf grotendeels verloren is gegaan en de autobiografische erfenis weinig bruikbaar want al te gekleurd bleek, is Van Essen er toch in geslaagd om van Bladergroen een vrouw van vlees en bloed te maken. Daarvoor heeft ze tal van archieven uitgeplozen en beroep gedaan op het werk van Bladergroen, kranteninterviews, radiocauserieën, tv-optredens en ooggetuigen van haar professionele en particuliere bestaan (18-21). Daardoor heeft de auteur stap voor stap kunnen doordringen in Bladergroens leven, een confronterend proces waarover zij zegt: ‘Mijn zoektocht naar de wereld achter de beeldvorming leidde vaker dan mij lief was tot ontdekkingen die mijn personage niet prettig gevonden zou hebben en misschien liever had willen verzwijgen’ (21). Op bepaalde momenten ‘kon ik diep medelijden met haar hebben’. Van Essen bewondert Bladergroen ‘om wat ze in haar leven bereikte, hoe ze ondanks alles staande bleef en telkens opnieuw de draad weer opnam’. Maar vaak ook overheersten bij haar minder positieve gevoelens, ‘zoals irritatie over haar gesjoemel met de feiten en haar gemanipuleer, of oprechte boosheid dat ze haar talenten keer op keer versnipperde’. Steeds meer geïntrigeerd door ‘de complexe persoonlijkheid die schuilging achter dit overactieve, turbulente en ook tragische bestaan’ (23) verdrong begrip voor het leven dat ze leidde de vraag naar hoger vernoemd spanningsveld naar de achtergrond. Onvermijdelijk leidt dit, anders dan wat de auteur zelf beweert (23), hier en daar tot ‘psychologiseren’. Dat kan in dezen bezwaarlijk een euvel genoemd worden; het is háár beeld van Bladergroen geworden, en wat voor één.

De emoties die Van Essen in haar schrijfproces heeft ervaren, brengt ze over op de lezer die ervaart dat dit verhaal geschreven moest worden. Ik geef enkele voorbeelden. De toon wordt gezet door de prozaïsche titel van de proloog, ‘Het meisje in de bamboekokers’ (9), verwijzend naar een intrigerende casus die als een rode draad door het boek heen loopt. De manier waarop ze daarvan aan het einde van het boek een balans opmaakt, is ontluisterend en vat ook mooi de sterkte samen van dit boek als wetenschappelijke biografie (291-292). Hoofdstuk vier, waarin de oorlogsjaren worden beschreven, opent dan weer met een dramatische *flash forward*: in maart 1944 werd Bladergroen opgesloten in het *Frauenlager* Vught. De vraag hoe het kwam dat ‘Wilhelmina in dit oord van verschrikking belandde’ (87) is de opstap tot een spannende geschiedenis. Dergelijke literaire stijlfiguren maken dat deze biografie schreeuwt om verfilmd te worden. Het tragische hoofdstuk twaalf zorgt voor een gepast slotakkoord (272). Bij haar overlijden liet Bladergroen een gigantische persoonlijke schuldenlast en een uitpuilende garage vol onbewerkte dossiers en andere documenten na: ‘Broer Wim en pleegzoon Bert, samen de executeurs-testamentair, accepteerden die erfenis niet. En dus werd Wilhelmina’s geliefde Huize Vogelzang snel en effectief ontmanteld. De inboedel ging naar een venduhuis, de boekerij kwam bij de universiteitsbibliotheek terecht, haar archief wilde ze vernietigd hebben. En zo verdwenen al die duizenden dossiers mét andere archivalia ongelezen in een ‘gigantische afvalcontainer, bergen en bergen waren dat. Van haar gedroomde compositie restte uiteindelijk alleen nog het motief’ (290). Door niet alleen de successen, maar ook de intriges, de wetenschappelijke

controverses, de faillissementen en de persoonlijke dramatiek te beschrijven, biedt Van Essen een heerlijke inkijk in de krabbenmand die de academische wereld kan zijn. Het is ook en vooral een heel eerlijk portret van een strijdbare vrouw, een duizendpoot die net daardoor ook steken liet vallen.

Zoals Hazenoot in haar proefschrift opmerkt, heb ik samen met Marc Depaepe en Frank Simon bijgedragen aan een herwaardering van Philippi's werk, zij het dat wij haar uitsluitend ter sprake hebben gebracht in relatie tot het werk van Ovide Decroly. Ze voegt daaraan toe dat Philippi in deze studies in de marge fungeerde (5). Vanuit een onrechtvaardigheidsgevoel wilde zij daar iets aan veranderen. Volgens haar kreeg Philippi tijdens haar leven onvoldoende waardering en werd ze na haar dood onterecht vergeten. Hazenoot schrijft getroffen te zijn door de enorme inzet waarmee Philippi zich heeft ingespannen om de wereld van het jonge kind binnen de mogelijkheden van de kleuterschool te verruimen door de bestaande systemen te doorbreken. Zij hoopt dat Philippi 'naast Fröbel en Montessori de plaats in de geschiedenis van het kleuteronderwijs zal krijgen, waar zij recht op heeft' (6). Hoewel dat een nobel streven is, meen ik dat het met dit uitgangspunt grondig fout zit. Philippi, zoals Hazenoot overigens zelf vaststelt, was immers 'niet oorspronkelijk genoeg' en 'veel meer een vertaler dan een bedenker' (181). Philippi droeg niet alleen bij aan de bekendheid van Montessori in Nederland, maar introduceerde er bijvoorbeeld ook het werk van Decroly (115) en Piaget (125).

Hoewel de auteur lijkt aan te voelen dat ze zich aan een geforceerde oefening waagt, stelt ze: 'Het is [...] mogelijk dat Montessori voor Philippi een intermediair is geweest waardoor zij haar eigen gedachten kon vormgeven en publiek maken' (181). Met haar 'karaktermoord' op Montessori zou Philippi ruimte hebben gecreëerd voor haar eigen ideeën, een argumentatie die helaas nergens overtuigt. Volgens Hazenoot is Philippi's belangrijkste bijdrage aan en betekenis voor de ontwikkeling van het kleuteronderwijs 'vooral daarin gelegen dat zij eclecticisch en pragmatisch vanuit een organisatie- en vormgevingsperspectief in de inrichting van de kleuterklas een verandering tot stand heeft gebracht, die haar waarde heeft behouden' (181). Philippi is echter vooral zelf een intermediair geweest. Dat komt nog het sterkst tot uiting in wat in wezen Philippi's geestelijk testament is: *Kleuterwereld en Kleuterschool* (1954). Het boek vormde de neerslag van haar denken, haar wetenschappelijk onderzoek, praktijkwerk en belangrijkste inspiratiebronnen (169) en was, zoals een criticus destijds terecht opmerkte, veel meer een naslagwerk dan een leerboek voor aanstaande kleuterleidsters (170).

Het staat buiten kijf dat Philippi verdiensten heeft gehad voor de verbreiding van (vooral) de montessorimethode en de ontwikkeling van het kleuteronderwijs in Nederland. Het is echter onduidelijk waarom Hazenoot op de laatste pagina van de epiloog en conclusie (184) vanuit actuele ontwikkelingen in het Nederlandse kleuteronderwijs de brug slaat naar 'de opleiding van mevrouw Philippi', met als slotakkoord de boude stelling dat we met het Friese project 'Groeï' opnieuw bij Philippi zouden aanbeland zijn. Dat zijn niet alleen bijzonder ahistorische conclusies; op basis van dit boek is het onmogelijk om Philippi's invloed op het hedendaagse Nederlandse

kleuteronderwijs op een voldoende adequate manier aan te tonen. Beweren dat zij 'met haar werkwijze de basis voor de kleuterschool van de toekomst' legde, is volgens mij te kort door de bocht (164).

Hazenoot reikt zelf het vocabularium aan waarmee Philippi tot de juiste proporties kan worden herleid. Met name Philippi's inspiratiebronnen vormden volgens Hazenoot de 'schouder' waarop zij stond (7, 47), daarmee verwijzend naar het werk van onder anderen Montessori, Decroly en Piaget. Terwijl Montessori terecht tot de pioniers kan gerekend worden, was Philippi een adept van haar. Overigens, wegen de verdiensten van Philippi's moeder niet minstens zo zwaar door? Hazenoot noemt haar Philippi's 'eerste inspiratiebron' en 'hét rolmodel waar zij zich aan spiegelde' (176), terwijl Philippi het ook aan haar te danken had dat ze 'deel uit[maakte] van een wereldwijd netwerk van reformpedagogen en onderwijsvernieuwers' (68) en zich door haar studiereizen en de internationale congressen van de New Education Fellowship bewoog 'midden in een gezelschap van vooraanstaande wetenschappers' (133). Dat 'midden' suggereert, onbedoeld, dat Philippi in het middelpunt van een dergelijk netwerk stond, terwijl ze zich zoals eerder aangegeven in de marge bewoog. Na de oorlog bleek haar rol uitgespeeld, liepen haar initiatieven op niets uit en werd ze door anderen terzijde geschoven (3).

Deze scherpe kritiek weerhoudt me niet om dit boek aan te bevelen voor wie geïnteresseerd is in de geschiedenis van het kleuteronderwijs in Nederland. Net zoals in België is het kleuteronderwijs in Nederland stiefmoederlijk met historische aandacht bedeed. De verdienste van Hazenoots werk ligt dan ook vooral in het inkleuren van een witte vlek (6). Ze doet dat bovendien door de bestaande beeldvorming te confronteren, te illustreren en te verrijken met informatie uit eerste hand, uitgediept uit een veelheid aan geconsulteerde archieven in binnen- en buitenland. Het resulteert in een gevarieerd portret dat net als in het geval van Bladergroen gestoffeerd wordt met intimistische details en kleinmenselijke verhalen. De passage waarin Hazenoot vertelt over de gespannen verhouding die Philippi had met de redactie van *Paedagogische Studiën* is daarvan een treffend voorbeeld (114-116). De slotsom is dat Van Essen en Hazenoot met hun biografische portretten twee boeiende vrouwenlevens hebben geschilderd, maar Van Essen is daar beter in geslaagd dan Hazenoot.

Angelo Van Gorp, Universiteit Gent